

Er vi rigtig kloge?

Hvad er intelligens?

Hørt i hjerneboksen på P1: "*En dyreart er intelligent, hvis den kan overleve i sit habitat*". Det var i en udsendelse, hvor Peter Lund Madsen sammen med en gæst søgte at indkredse bevidsthed og intelligens hos dyr.

- en temmelig utilstrækkelig definition på intelligens, men meningen er vel, at uden evne til overlevelse kan man snakke om afgørende mangler i intelligensen.

Og retter vi så blikket mod os selv, må vi med uro spørge om den truende klimakrise er ved at afsløre fatale mangler i vores intelligens. Krisen er tilmed selvskabt, og så burde vi vel kunne klare den. Men kan vi? De kulturer, som er gået forud for vores, har i følge det indledende kriterium været intelligente - så længe det varede; nu har de ført til os.

Mennesket har inden for dyreriget nogle specifikke evner for abstrakt tænkning og kommunikation. I kraft heraf har vi været i stand til at gøre så meget ved vores jord, at geologer finder det nærliggende at indføre en ny geologisk tidsalder, antropocæn, den af mennesket skabte. Det vi har gjort og fortsat gør ved verden, er en følge af det syn, vi har på os selv i forhold til verden, vores bevidsthed om os selv i verden.

Hvad er bevidsthed?

Ja, hvad er bevidsthed? Og så opdager vi, at det er bevidstheden, der spørger til sig selv. Hvad kan den andet end at se sig selv som i et spejl? Den ser sig selv, uanset hvad den ser! Dvs. bevidstheden er selvberørende og kan være hvad som helst, som giver mening for den selv. Antropologer kan fortælle om et meget stort område for velfungerende bevidsthedsforhold for mennesket i verden. De mennesker som forstår sig selv som en del af helheden, indgår i helheden uden at ødelægge den verden hvoraf de selv er en del. Sådan har tidligere kulturer overlevet.

I den græske oldtid opstod imidlertid noget nyt. Mennesket begyndte at stille abstrakte spørgsmål om rigtigt og forkert, retfærdighed og sandhed, og den demokratiske tanke, det frie menneske, opstod. Sofokles udtrykte menneskets selv fascination i tragedien Antigone: "*Vældige ting er der til, men mest er dog mennesket djærv i dåd*". Her lagdes kimen til den vestlige verdens kultur. Det var det, som var så fascinerende i gymnasiets undervisning i oldtidskundskab,

men samtidigt det, der førte os på afveje, for mennesket distancerede sig fra naturen. Filosofisk betød det, at giganten Platon kom til at sætte rammerne for vestlig filosofi i en grad, så filosofen Whitehead (1861-1947) kunne konstatere, at "*den sikreste beskrivelse af den europæiske filosofitradition er, at den består af en række fodnoter til Platon*".

Hvad er forståelse?

I renæssancen blev det antikke menneskesyn specificeret og kanoniseret af Descartes. Det således fra naturen løsrevne menneske måtte prøve at forstå naturen udefra. Descartes så naturen som bestående af to væsensforskellige substanser, den tænkende åndelige substans og den udstrakte materielle substans. Men betragteren måtte jo samtidigt være den ene af substanserne, nemlig den tænkende. Derved opstod en forkludrende dobbeltrolle for den tænkende substans, en selvreference som kan føre på afveje.

Men det er mainstream for vestlig filosofi at forsøge at forstå verden udefra. Her er der så opstået det psyko-fysiske problem, om hvilket kan siges, at det *"gennem de sidste ca. 350 år har stået højt på den filosofiske dagsorden og den dag i dag er et af de mest omdiskuterede emner inden for international fagfilosofi"*, citat fra emnepræsentationen på bagsiden af Eric Klawonns bog *Sjæl-legeme-problemet*, Odense Universitetsforlag, 2001. Hertil bidrager bogen så ved at vise, at der simpelthen ikke kan findes acceptable løsninger inden for de rammer, hvor problemet eksisterer og behandles. Forståelse er altså ikke mulig.

Beslægtet med dette problem marttrer problemet med den frie vilje både filosoffer og psykologer. Filosoffer som Moritz Schlick og R. E. Hobart angives at have løst problemet, men det er ved at formulere en betydning af fri vilje, en udvandet betydning, som kan passe ind i en forklaring. Det er slet ikke sådan problemet er opstået. Filosofen Arno Victor Nielsen udtrykker det klart: *"Man kan godt lave en naturvidenskabelig konstatering af, at vi ikke har fri vilje. Men vi kan ikke acceptere det"*.

De nævnte problemer, som har eksisteret i århundreder, kan ikke løses inden for de rammer hvor de behandles. Skal bevidstheden så blive ved med at tænke inden for de rammer? Bevidstheden er selvberoende. Hvad sker der når bevidstheden leder efter sig selv? Ingenting! ifølge Wikipedia: *"Bevidsthed er nok det mest undersøgte emne i psykologien, men til trods herfor det vanskeligst forståelige"*.

Verden er givet, bevidstheden er ikke givet. Bevidstheden kan ikke findes derude. Den er et mirakel for sig selv. Problemer for bevidstheden opstår som følge af den måde hvorpå den tilgår verden.

Aktuel filosofi fokuserer på problemerne i stedet for at fokusere på bevidsthedens hovedansvar for problemernes opståen. Uden en radikal ændring af denne ansvarsplacering vil disse problemer bestå.

Og uden en radikal ændring af vores selvopfattelse i forhold til naturen vil vi ikke kunne løse klimaproblemet. Det vil blot blive mere af det samme bare på en anden måde, en måde, som skjuler og udsætter det uundgåelige sammenbrud for vores aktuelle selvforståelse.

Hvad er viden?

Viden er godt - så længe den virker. Men den kan komme til kort. For snart hundrede år siden blev det afsløret af fysikken, videnskabeligt uomgængeligt, at vores selv- og verdensforståelse er hjælpeløs når det gælder om at etablere tilfredsstillende forståelse af denne verdens fundamentale grundlag.

I år 1900 opdagede Max Planck energiens kvantisering, og den herskende forestilling blandt fysikerne, at man snart var nået til den endelige forståelse af verden, blev grotesk fortid. De nye udfordringer førte i løbet af små 30 år til kvantemekanikken, som fejede fundamentale forestillinger om naturen af bordet og ovenikøbet præsenterede sig med tilsyneladende modsigelser.

Niels Bohr fandt i 1927 en tilfredsstillende løsning. Gennem en lang og til tider udmarvende intellektuel proces kom han frem til et komplementaritetsprincip, som lod verden fremstå uden modsigelser, men til gengæld efterlader det os principielt uden mulighed for at distancere os fra naturen. De atomare fænomener fremtræder nemlig for os i en form som afhænger af, hvordan vi iagttager dem. Form, f.eks. partikel eller bølge, får de først ved iagttagelsen.

2000 års filosofisk grundlag, problemerne i verden betragtet udefra, er herefter uguldiggjort. Det kunne ikke skaffe os en viden der virker i den atomare verden.

Men det er svært at forlade noget så grundfæstet, og det er langt fra alle fysikere parate til. Nobelpristager og en af de mest indflydelsesrige amerikanske fysikere i det 20. århundrede med uvurderlige bidrag til teorien for kvanteelektrodynamik, Richard Feynman, siger:

"Jeg mener jeg med sikkerhed kan sige, at der er ikke nogen der forstår kvantemekanik... Lad være med at blive ved med at sige til dig selv "Jamen hvordan kan det lade sig gøre?" for du bliver trukket ind i en blindgyde hvorfra ingen endnu er undsluppet. Ingen ved hvordan det kan lade sig gøre".

Man frarådes at stille spørgsmål! - en særpræget videnskabelig doktrin. Dette dilemma vil vedvarende udfordre bevidstheden, indtil den finder sig selv i en ny form i et nyt paradigme, hvor dilemmaet er forsvundet.

Om vores vilkår i verden siger Bohr igen og igen "...når vi iagttager den verden, hvoraf vi selv er en del." Han indser, at iagttageren må gøre sig til en del af det iagttagede for at opnå tilfredsstillende viden. Vi kan ikke løsrive os fra verden.

Bohr: *"Det er forkert at tro, at det er fysikkens opgave at finde ud af, hvordan naturen er. Fysik handler om, hvad vi kan sige om naturen".*

Dermed betoner Bohr det vilkår, der har drevet den menneskelige kulturs udvikling helt fra sproget opståen, at vi stedse har måttet udvikle begreber og sprog for at kunne rumme den stadigt voksende mængde af vores indhøstede erfaring i verden.

Hvad er virkeligheden?

Vores virkelighed opstår i vores sprog når vi snakker om naturen. Og virkeligheden er under stadig forandring. Stiller vi de grundlæggende spørgsmål, står et paradigmeskift tilsyneladende for døren. Men det er som sagt en meget vanskelig erkendelse, og i en overgangsperiode kan det nye synes fuldstændigt vanvittigt.

Da Kopernikus åbnede for sine tanker om solen som centrum for planetbevægelserne, lod den katolske kirke dem faktisk udgive med den bemærkning i forordet, at det var interessante teoretiske betragtninger, men det havde ikke noget med virkeligheden at gøre.

Da tankerne trængte sig på som en mulig virkelighed, blev det dødsens alvorligt. Det kostede Giordano Bruno livet, og Galilei reddede kun sit ved at aflægge falsk vidnesbyrd. Men processen var sat i gang. Fem år efter at Newton endelig bandt den sidste sløjfe med sine tre dynamiske love og loven om gravitationskraften, skrev han til Richard Bentley:

"At et legeme kan virke på et andet på afstand gennem vacuum uden at betjene sig af noget som helst gennem hvilket deres virkning og kraft kan formidles fra det ene til det andet, er for mig så absurd en tanke, at jeg tror intet menneske, som har anlæg for at tænke fornuftigt, kan tilslutte sig den."

Newton selv opfattede det altså som det rene vanvid. Men det virkede. Og så kan man vænne sig til det og ende med at finde den nye virkelighed helt naturlig. Jeg, som livslangt har undervist unge mennesker i Newtons gravitationslov, kan bevidne, at ikke en eneste elev har løftet et øjenbryn i den anledning. Det virker, og så er det virkeligheden!

Vend så lige tilbage til Feynman og tilføj "Men det virker. Og så kan man vænne sig til det. Så bliver den nye virkelighed helt naturlig" - den, hvor vi er en uadskillelig del af naturen. Tilegner bevidstheden sig et generelt komplementaritetsvilkår, så forsvinder de tidligere nævnte problemer, se [En anden forståelse af forståelse](#).

Når afgørende nye kendsgerninger trænger sig på, kan forestillingen om os selv og virkeligheden ændre radikal karakter. Kvantemekanikken er en sådan udfordring i en snæver kreds, men det er svært ikke også at se klimakrisen som en sådan påtrængende ny udfordring og så for hele menneskeheden. At vi må se os selv som en uadskillelig del af den verden vi lever i, ville være en afgørende indsigt, hvis den også kunne trænge igennem over for vores udfordringer med klimaet og vores livsform i det hele taget.

I samme grad som processen er radikal, vil den undervejs føles vanvittig. Det må udstås, for det kan være et spørgsmål om overlevelse, og det er vel dybest set den stærkeste biologiske kraft.